

ضرورت مناسب‌سازی مدارس در آموزش و پرورش فراگیر

سهیلا فریقی

کارشناسی ارشد روانشناسی کودکان استثنائی

مقدمه

بیانیه وزرای آموزش و پرورش در خصوص برنامه آموزش برای همه (EFA) با حضور وزرای آموزش و پرورش در ۷ و ۸ اکتبر ۲۰۰۵ که به دعوت یونسکو در پاریس گرد هم آمده بودند، تدوین و سال ۲۰۱۵ به عنوان افق برنامه‌ریزی تعیین شد. در سال ۱۳۸۴ برنامه عملیاتی استان، از محل اعتبارات برنامه «آموزش برای همه» تدوین شد که مشتمل بر چشم انداز جمعیتی، چشم انداز فرهنگی-اجتماعی و اقتصادی و بالاخره تجزیه و تحلیل وضع موجود گروه‌های هدف برنامه و پیش‌بینی آینده بود.

به دنبال آموزش برای همه، در گردهمایی جهانی آموزش و پرورش برای نیازهای ویژه واقع در شهر سالامانکای اسپانیا در سال ۱۹۹۴ میلادی (۱۳۷۳ شمسی)، رویکرد آموزش و پرورش فراگیر و توانمندسازی مدارس برای ارائه خدمات به کلیه کودکان در جامعه محلی خودشان، مخصوصاً کودکانی که دارای نیازهای ویژه هستند، با حضور ۹۲ کشور و ۲۵ سازمان بین‌المللی مطرح شد که جمهوری اسلامی ایران یکی از امضا کنندگان بیانیه آموزش برای همه می‌باشد.

هم زمان با وجود مدارس استثنائی، آموزش ویژه در قالب کلاس‌های ضمیمه عادی و آموزش تلفیقی به عنوان مقدمه‌ای بر آموزش و پرورش فراگیر از مهر ۱۳۸۱، بدو در مناطق محروم و روستایی که فاقد مدارس استثنائی بودند آغاز شد و به تدریج در شهرهای بزرگ و مرکز استان نیز برای گروه‌های با آسیب‌بینایی، شنوایی و جسمی حرکتی خفیف تا متوسط به مورد اجرا گذاشته شد و ناچاراً در روستاها و شهرهای کوچک که فاقد مدرسه استثنائی بودند، همین معلولیت‌ها با شدت بالا نیز در مدارس عادی (پذیرا) حضور پیدا کردند.

دانش‌آموزان با مشکلات ویژه یادگیری و دیرآموزان نیز از دیگر گروه‌هایی هستند که به صورت تلفیقی مشغول به تحصیل هستند.

به طور کلی کودکان دارای نیازهای ویژه را می‌توان به دو دسته با آسیب دیدگی‌های جسمانی، حسی یا ذهنی و دارای محرومیت تقسیم نمود و بعضی از کودکان ترکیبی از هر دو دسته را دارا هستند. این کودکان فرصت‌های برابر برای زندگی اجتماعی را ندارند و به عنوان دانش‌آموز در مدارس پذیرا (مدارس

عادی) موانعی برای یادگیری را تجربه می‌کنند و همین موانع تبعات متعددی از مشکلات را برای کودک به دنبال دارد.

برای متولیان امر آموزش و پرورش موضوع نگران‌کننده آسیب دیدگی و یا علت به وجود آمدن آن نیست، بلکه کاهش پیامدهای ناشی از آسیب دیدگی در زندگی کودک و یا حذف موانعی که مدرسه و جامعه در مسیر یادگیری کودکان ایجاد می‌کنند هدف اصلی است، کاهش و رفع بخش عمده‌ای از مشکلات این کودکان در گرو اصلاح و تغییر زمینه آموزش است که در این مقاله مجالی برای پرداختن به آن نخواهد بود و بخش دیگر آن، جایی است که آسیب دیدگی درمان نشده است و یا درمان‌پذیر نیست، که لازم است محیط را برای کودک به گونه‌ای تغییر دهیم که اثر آسیب دیدگی به عنوان مانع بر مسیر یادگیری نباشد و مهم‌تر آن که چنانچه نگرش به معلولیت در مسیر تاریخ متحول شده و به تبع آن آموزش و پرورش کودکان با نیازهای ویژه تغییر نموده است، لازم است تغییرات در تمامی ابعاد آن به وجود آید.

روش

با توجه به ماهیت موضوع، جمع‌آوری اطلاعات و تعریف مفاهیم و موقعیت مدارس استثنایی و پذیرا به شیوه توصیفی و واقعی گزارش شده است.

جامعه مورد مطالعه

کلیه فضاهای آموزشی که دانش‌آموزان دارای نیازهای ویژه را در استان زنجان تحت پوشش دارند به عنوان جامعه آماری، مورد بررسی قرار گرفته‌اند که این فضاها در برگیرنده تمامی مدارس استثنایی و پذیرای استان است.

تعاریف

مناسب‌سازی؛ به نقل از دستورالعمل تلفیقی - فراگیر (۱۳۹۲) در اکثر کشورهای دنیا طراحان فضاهای شهری و ساختمان‌های عمومی و آموزشی حسب مورد و به لحاظ نیاز مبرم جامعه اقدام به طراحی فضاهایی نموده‌اند که در عمل استفاده از آن‌ها توسط معلولان بیش از پیش تسهیل شده و موجب گردیده تا فعالیت روزمره این قشر از جامعه در محیط‌های آموزشی و به طور کلی شهری امکان‌پذیر شود.

مدرسه؛ یک سازمان آموزشی و تربیتی است که معمولاً در یک ساختمان قرار دارد و بر مبنای معیارهای رسمی و استانداردهای معین تأسیس می‌شود و با نظارت آموزش و پرورش مسئولیت اجرای برنامه‌های مصوب و ارائه انواعی از آموزش‌ها و تربیت دانش‌آموزان و هنرجویان را به عهده دارد. (عابدینی، ۱۳۹۳)

مدرسه استثنایی؛ مدرسه‌ای است که متناسب با شرایط و نیازمندی‌های دانش‌آموزان با نیازهای ویژه آموزشی و پرورشی و توان بخشی (نابینا، کم بینا، ناشنوا، کم شنوا، عقب مانده ذهنی و ناسازگار و حتی تیزهوش) تأسیس و تجهیز شده و حداقل یک گروه از دانش‌آموزان استثنائی در یک دوره تحصیلی در آن مشغول به تحصیل بوده و از نظر تشکیلات مدرسه، اداره آن توسط یک مدیر انجام می‌پذیرد. (همان، ۱۳۹۳)

آموزش تلفیقی

تلفیق اصطلاحی است که برای توصیف روند انتقال کودکان و افراد جوان از مدارس ویژه به مدارس عادی (پذیرا) به کار می‌رود. در تعریف تلفیق، برای مدارس ویژه نیز نقشی در نظر گرفته می‌شود، به این نحو که گفته می‌شود که تلفیق می‌تواند یک «روند» باشد که از طریق آن یک مدرسه عادی و یک مدرسه ویژه (پشتیبان) با یکدیگر در تعامل هستند تا ساختاری کلی از آموزش جدید را فراهم سازند.

آموزش فراگیر

از اواخر دهه ۱۹۸۰، کاربرد آموزش فراگیر به جای آموزش تلفیقی گسترش یافته است. هوسپان (۱۳۷۸) اظهار می‌دارد که، اگر چه تلفیق مربوط است به ایجاد تسهیلات و امکانات اضافه در مدرسی که اساساً بدون تغییر هستند، ولی حرکت به سمت آموزش فراگیر به معنی مجموعه‌ای از تغییرات اساسی تر است، که از طریق آن مدارس قادر خواهند بود تا تمام کودکان را در برگیرند.

آموزش فراگیر مفهومی نیست که فقط مدرسه را شامل شود، بلکه خود مفهومی فراگیر بوده و از سطح آموزش و مدرسه فراتر رفته و تمام جامعه را شامل می‌شود. آموزش و پرورش فراگیر مفهومی بسیار گسترده‌تر از مفاهیم دیگری مثل آموزش و پرورش تلفیقی دارد و نه تنها معطوف به نیازهای کودکانی است که به دلیل داشتن ناتوانی از همسالان خود مجزا شده‌اند، بلکه تمام کودکانی که به هر علتی محرومیت را تجربه می‌کنند را نیز در بر می‌گیرد. (مایلز، ۲۰۰۰)

آموزش و پرورش فراگیر یک فرایند است و نه یک پدیده، اثر متقابل عوامل مختلف، به یک نتیجه منجر شده است، به نقل از پیروینت و فارست و بی‌تا (۱۹۹۹) آموزش و پرورش فراگیر خود را با شرایط متناسب نمی‌کند، بلکه شرایط را به نفع خود تغییر می‌دهد و هدف رسیدن به یک نظام آموزشی کارآمد را با مصوبات و بخش‌نامه‌های غیرقابل انعطاف از دست نمی‌دهد، بلکه برای رسیدن به آن خواستار اصلاح قوانین، مصوبات و بخش‌نامه‌ها خواهد بود. آموزش و پرورش فراگیر مترادف با حضور فیزیکی صرف کودکان دارای تفاوت یا دارای ناتوانی در کنار سایر کودکان نیست. ایجاد شرایط مناسب در آموزش و پرورش فراگیر تمامی ابعاد اعم از مادی، فیزیکی، نگرش و انسانی را در بر می‌گیرد. محیط و امکانات در چنین نظامی باید در حدی باشند که بتوانند تمامی کودکان با ناتوانی‌های مختلف را در برگیرند.

به نقل از شبکه ملی والدین برای ناتوانی‌ها (۱۹۹۴)، آموزش و پرورش فراگیر تبعیت از یک الگوی از پیش تعیین شده نیست بلکه با نیازهای فردی مخاطبان خود سازگاری دارد. آموزش و پرورش فراگیر به معنی دادن یک امتیاز اضافی به افراد دارای ناتوانی نیست، بلکه به رسمیت شناختن حقوق این افراد است، حقوقی که متعلق به خود آنهاست و در حقیقت در نظام آموزشی مجزا، این حق از آنها سلب گردیده است. (کاکوجوبیاری، هوسپان، ۱۳۸۱)

عوامل ایجاد محرومیت

- سوء تغذیه
- جدایی والدین

- نامناسب بودن مسکن
- محیط آلوده
- ضرب و شتم
- بی خانمانی
- ابتلاء به سوء مصرف داروها
- کودکان دارای نیازهای ویژه آموزشی - پرورشی
- نارسایی یادگیری
- اختلالات زبان و گفتار
- نارسایی هوش
- آشفتگی هیجانی
- در خودماندگی (اتیسم)
- آسیب دیدگی شنوایی
- آسیب دیدگی بینایی
- آسیب دیدگی بینایی - شنوایی
- آسیب دیدگی عضلانی - استخوانی
- نارسایی‌های شدید و چندگانه
- ضربه وارد به مغز
- شرایط نامناسب سلامتی
- دیرآموزی
- اختلال توجه همراه با فزون کنشی
- زبان متفاوت
- تیزهوشی و پراستعدادی

محرومیت اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی

کودکان با محرومیت و دارای نیازهای ویژه تقریباً نیمی از جمعیت را به خود اختصاص می‌دهند و شایان توجه است کودکی که امروز نیاز ویژه ندارد، ممکن است فردا دارای نیاز ویژه باشد، به علاوه این نیازها می‌توانند موقتی و یا مادام‌العمر باشند.

تحول نگرش به معلولیت در مسیر تاریخ

در قرن نوزدهم طرد کودکان با نیازهای ویژه، جای خود را به پذیرش مشروط داد و جداسازی و تعلیم و تربیتی که از کار پزشکان منشاء می‌گرفت، متداول شد (هالاها، کافمن (۱۳۷۸) و آغاز به کار مدارس استثنائی مربوط به این مرحله از نگرش است. از دهه شصت الی هفتاد پذیرش بی‌قید و شرط و عادی‌سازی و مدرسه مستقل استثنائی زدایی، آغاز و تلفیق به عنوان مقدمه‌ای بر شکل‌گیری آموزش فراگیر، گسترش یافت.

مبانی توجیه حرکت به سوی مدارس فراگیر

گردهمایی جهانی آموزش و پرورش برای نیازهای ویژه در سال ۱۹۹۴ (۱۳۷۳) با حضور ۹۲ دولت و ۲۵ سازمان بین‌المللی در شهر سالامانکای اسپانیا، در راستای توانمندسازی مدارس برای ارائه خدمات به تمامی کودکان، به خصوص آنهایی که دارای نیازهای ویژه هستند، به این نتیجه رسیدند که، مدارس عادی با جهت‌گیری فراگیر سازی، مؤثرترین طرق مبارزه با نگرش‌های تبعیض آمیز، ایجاد جوامع محلی پذیرا، ساختن جامعه‌ای فراگیر و دستیابی به آموزش برای همه هستند. این جهت‌گیری، آموزش و پرورش مؤثر را فراهم می‌آورد و کارایی را بهبود می‌بخشد.

توجیه آموزشی و پرورشی:

نیاز به مدارس فراگیر برای آموزش و پرورش تمام کودکان با هم به آن معنی است که این مدارس باید شیوه‌های آموزشی پاسخگو به تفاوت‌های فردی را ایجاد کرده و توسعه بخشند و بدین طریق تمامی کودکان را بهره‌مند سازند.

توجیه اجتماعی:

مدارس فراگیر قادرند از طریق آموزش و پرورش تمامی کودکان با هم، نگرش نسبت به تفاوت را تغییر دهند و بنیانی برای جامعه‌ای عادلانه و غیر تبعیض آمیز به وجود آورند.

توجیه اقتصادی:

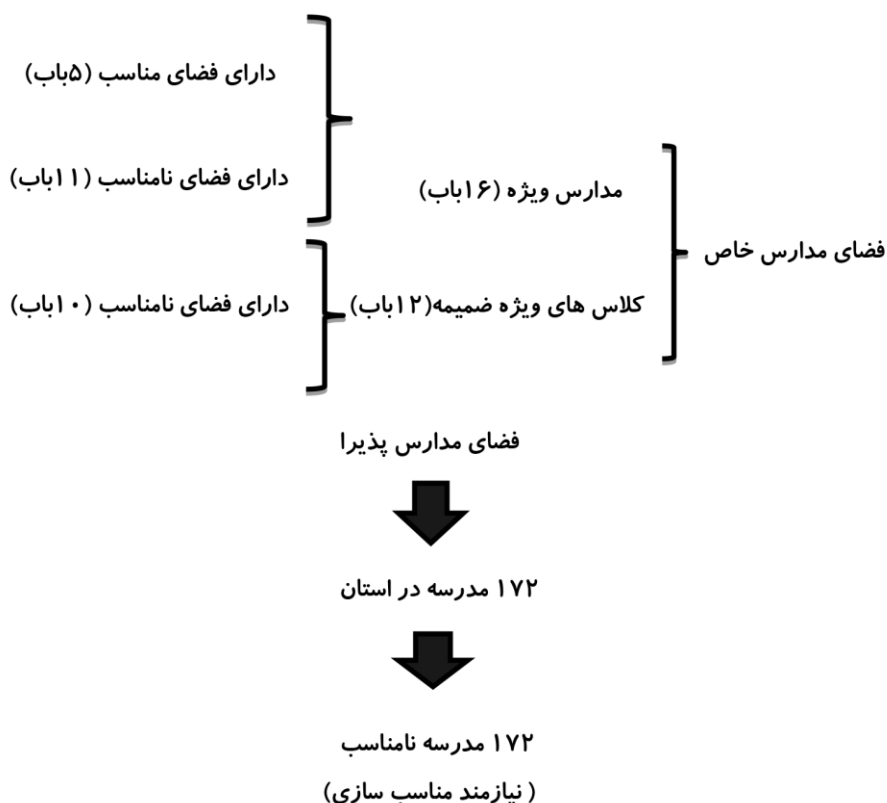
شاید، تأسیس و نگهداری مدرسی که آموزش و پرورش تمام کودکان را با هم بر عهده می‌گیرند از نظر هزینه‌ها، بهینه‌تر از راه اندازی نظامی از انواع مدارس خاص برای گروه‌های متفاوت کودکان باشد. (یونسکو، ۲۰۰۱)

آمار دانش‌آموزان تحت پوشش آموزش و پرورش استثنایی استان زنجان (در ۷ گروه)

پوشش تحصیلی دانش‌آموزان استثنایی در مراکز ویژه	۸۱۹ نفر	۱۶ مدرسه ویژه و ۱۲ کلاس ضمیمه	گروه: کم‌توان ذهنی، ناشنوا، نابینا، جسمی حرکتی، چند معلولیتی و اتیسم
پوشش تحصیلی دانش‌آموزان آموزش تلفیقی - فراگیر	۲۳۳ نفر	۱۷۲ مدرسه پذیرا	گروه: نابینا، ناشنوا، جسمی حرکتی
پوشش تحصیلی دانش‌آموزان با اختلالات یادگیری	۱۰۱۰ نفر	۱۲ مرکز ویژه اختلالات یادگیری	گروه: اختلالات خاص یادگیری
جمعاً	۲۰۶۲ نفر	۱۶/۱ درصد دانش‌آموزان استان	

وضعیت پوشش تحصیلی و ارائه خدمات آموزشی - پرورشی و توانبخشی آب استثنایی به تفکیک مناطق
چهارده گانه ۹۵-۹۶

منطقه	مرکز مستقل / ضمیمه	آموزش تلفیقی	مرکز اختلالات یادگیری
آب ناحیه یک زنجان	✓	✓	✓
آب ناحیه دو زنجان	✓	✓	✓
طارم	✓	✓	✓
ماه‌نشان	✓	✓	✓
ابهر	✓	✓	✓
سلطانیه	✓	✓	✓
خرمدره	✓	✓	✓
بزینه رود	✓	✓	—
انگوران	—	✓	—
خداآباد	✓	✓	✓
افشار	✓	✓	—
ایجرود	✓	✓	—
زنجانرود	—	✓	—
سجاسرود	✓	✓	✓
جمع مناطق فاقد پوشش ارائه خدمات	۲	۰	۵

بحث

با نگاهی اجمالی به جداول وضعیت پوشش تحصیلی و آمار دانش‌آموزان با نیازهای ویژه استان و این که فقط ۱۶/۱ درصد از آمار جمعیتی لازم‌التعلیم استثنایی تحت پوشش آموزش و پرورش هستند، آسیب‌شناسی در خصوص وضعیت پوشش را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد.

عواملی همچون کمبود نیروی انسانی متخصص در زمینه آموزش ویژه، توانبخشی و خدماتی، کمبود تجهیزات توانبخشی و آموزشی و بالاخره کمبود فضاهای آموزشی مناسب با دانش‌آموزان با نیازهای ویژه از جمله مدرسه مستقل و مدارس پذیرا از مهم‌ترین عوامل عدم پوشش تحصیلی همگانی برای این گروه از کودکان است که در بخش مبانی توجیه حرکت به سوی مدارس فراگیر در قالب توجهات آموزشی، اجتماعی، و اقتصادی به آنها پرداخته شده است.

نتیجه‌گیری

با توجه به پراکندگی آمار جمعیتی کودکان با نیازهای ویژه در روستاها و شهرهای کوچک، آمار کم جمعیتی گروه‌های دارای نیازهای ویژه یکسان و با توجه به این که حرکت آموزش و پرورش در دنیا به سمت آموزش و پرورش فراگیر است، به همین منظور لازم است در فضاهای داخلی و پیرامونی تمامی

مراکز آموزشی در دوره‌های تحصیلی مختلف با اولویت مدارس پذیرا ضوابطی برای سهولت حضور و رفت و آمد به شرح ذیل رعایت شود.

ظوابط سهولت رفت و آمد دانش‌آموزان با نیازهای ویژه

- ۱- ورودی‌ها
- ۲- راهرو (نصب میله تعادل)
- ۳- باز شو در و پنجره
- ۴- پله
- ۵- سطح شیب‌دار
- ۶- آسانسور (هم سطح ورودی و با امکان ورود صندلی چرخدار)
- ۷- فضاهای سرویس بهداشتی
- ۸- کلاس‌ها (نصب میله تعادل)
- ۹- کتابخانه سرد کن
- ۱۰- نیمکت و میز مناسب
- ۱۱- آب خوری و آب سرد کن
- ۱۲- نصب علائم در محوطه (بریل)
- ۱۳- سالن ورزشی خاص
- ۱۴- مناسب‌سازی فضای پیرامونی مدارس، به ویژه ورودی

منابع:

۱. کاکوجویاری ع. (۱۳۸۱). مبانی فلسفی آموزش و پرورش فراگیر. تهران: انتشارات پژوهشکده کودکان استثنائی
۲. مک کانکی ر. (۱۳۸۳). درک و پاسخگویی به نیازهای کودکان در کلاس‌های فراگیر. ترجمه: سعیدی ا. ضیایی، س. تهران: سازمان آموزش و پرورش استثنائی
۳. یونسکو بخش آموزش و پرورش. (۱۳۸۴). پرونده‌ای باز در مورد آموزش و پرورش فراگیر (جلد اول). ترجمه: سعیدی، ا. تهران: پژوهشکده کودکان استثنائی
۴. عابدینی ا. (۱۳۹۳). واژه نامه تخصصی آموزش و پرورش. تهران: ناشر: سادس
۵. هوسپیان آ. (۱۳۷۸). مقدمه‌ای بر آموزش تلفیقی. تهران: پژوهشکده کودکان استثنائی هالاهان، د. کافمن، ج. (۱۳۷۸). کودکان استثنائی (زمینه تعلیم و تربیت ویژه). تهران: انتشارات: رشد
۶. شیوه نامه تلفیقی - فراگیر. (۱۳۹۲). دبیرخانه دستورالعمل اداری سازمان آ.پ استثنائی